

O kilku typach innowacji frazeologicznych w powieści *McDusia* Małgorzaty Musierowicz¹

About selected types of phraseological innovations in Małgorzata Musierowicz's novel *McDusia*

Paulina Anna Miękus

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polska;
e-mail: paulina.anna.miekus@gmail.com

Abstract

The aim of this thesis is the analysis and interpretation of selected phraseological innovations in the Małgorzata Musierowicz's novel *McDusia*. The author elaborates on extended supplementary innovation and mixed paraphrasing and innovation of collocations, which are combined into two idioms. Analysis and interpretation of the selected types of phraseological innovations in the Małgorzata Musierowicz's novel *McDusia* lead to the following conclusion: both are justified in terms of situation. The purpose of phraseological innovations is to make narration more expressive and stress the anthropocentric point of view. Phraseological innovations individualize the characters' utterances and make featured situations more imaginable. Their role is stylisation, what means that the most often they recall patterns of Polish colloquial language not including swear words.

Keywords: collocations; phraseological innovations; prose for the youth; Małgorzata Musierowicz.

Celem mojego artykułu jest analiza i interpretacja wybranych innowacji frazeologicznych w powieści Małgorzaty Musierowicz *McDusia* (2012). Książka ta jest dziewiętnastą pozycją z serii *Jeźycjada*. Nazwa cyklu pochodzi od Jeżyc – dzielnicy Poznania, w której dzieje się akcja wszystkich książek. *Jeźycjadę* zapoczątkowała powieść *Szósta klepka* wydana w 1977 roku. Fabuła owych powieści dotyczy rodziny Borejków, którą tworzą Ignacy Borejko z żoną Melanią oraz ich cztery córki: Gabriela, Ida, Natalia i Patrycja, a w kolejnych powieściach także zięciowie i wnuki, a nawet prawnuki. Ignacy jest filologiem klasycznym i bibliotekarzem, pracuje w Bibliotece Raczyńskich. Jego żona jest ekonomistką, od urodzenia Natalii przestała pracować w biurze i zajęła się wychowywaniem córek. Małgorzata Musierowicz opisuje problemy tej rodziny i rzeczywistość zależną od tego, czy akcja rozgrywa się w latach 80. czy 90.

¹ Artykuł jest fragmentem pracy magisterskiej *Związki frazeologiczne w powieści Małgorzaty Musierowicz McDusia* napisanej pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Anny Piotrowicz z Instytutu Filologii Polskiej UAM. W swojej rozprawie doktorskiej zajmuję się problematyką związków frazeologicznych w powieściach dla młodzieży z lat 1945–2015.

Fabula *McDusi* toczy się we współczesnych czasach. Tytułową bohaterką książki jest Magda, prawnuczka profesora Dmuchawca, córka Kreski. Losy matki Magdy czytelnicy poznali w powieści *Opium w rosole*. Magda lubi jeść fast foody, stąd Ida nazywa ją „McDonaldusią”. Bohaterka spędza święta Bożego Narodzenia u Borejków. Rodzice nakazali jej sprzątnąć mieszkanie i uporządkować rzeczy po swoim niedawno zmarłym pradziadku. W głównej bohaterce podkochuje się Ignacy Grzegorz Stryba, syn Gabrieli z drugiego małżeństwa. Książka opisuje również losy Józefa, starszego syna Idy, wielkiego miłośnika piłki nożnej. Kolejnym ważnym wątkiem są wesele i ślub polonisty Adama z Laurą, młodszą córką Gabrieli z pierwszego małżeństwa.

Cechą szczególną stylu pisarstwa Małgorzaty Musierowicz jest narracja bogata w związki i innowacje frazeologiczne. W niniejszym artykule skupię się na kilku wybranych typach innowacji występujących w powieści.

Definicję innowacji frazeologicznej przyjmuję za Stanisławem Bąbą, który rozumie ją jako to, „w czym wytwórca danego tekstu świadomie bądź nieświadomie odchyła się od normy frazeologicznej, którą jest zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach” (2009b: 31).

Wszyscy badacze zajmujący się problemem innowacji frazeologicznych nawiązują do klasyfikacji zaproponowanej przez Stanisława Bąbę (Liberek 1998; Dziamska-Lenart 2004; Ignatowicz-Skowrońska 2008). Dzieli on innowacje frazeologiczne na uzupełniające, modyfikujące i rozszerzające.

Innowacjami uzupełniającymi Stanisław Bąba nazywa te, które powstały w wyniku wyboru frazeologizmów spoza normy. Jak pisze:

Innowacje uzupełniające powstają nie tylko w związku ze wzbogaceniem się rzeczywistości o takie elementy, które trzeba nazwać, lecz także z potrzeby wyrażenia stosunku do rzeczywistości. Są one przejawem stałego wzbogacania zasobu frazeologicznego współczesnej polszczyzny (2009a : 25).

Często te frazeologizmy nie zostały zarejestrowane przez żaden słownik, a są powszechne w użyciu. W powieści Małgorzaty Musierowicz nie odnotowałam jednak takich innowacji.

Kolejną grupą innowacji frazeologicznych, którą wyróżnia Stanisław Bąba, są innowacje rozszerzające. Powstają one w wyniku naruszania zasad łączliwości frazeologizmu. W powieści Małgorzaty Musierowicz występuje ciekawy przykład tej innowacji:

- I w Pradze się wiesz, i w Wilnie się wiesz, i nawet w Chinach się też wiesz, to znaczy, co ja gadam, kłódki się wiesz oczywiście! – zreflektowała się Łusia.
- Globalizacja! – stwierdziła ciocia Gabrysia. – Tylko do Poznania jeszcze nie dotarła ta moda.
- Bo u nas wiesz nie wolno – zażartowała babcia.
- Jak powieszcie, będziecie pierwsi. I moda ruszy z kopyta (s. 124).

W innowacji *moda ruszy z kopyta* występuje rozszerzenie łączliwości leksykalnej z osobowej na rzeczową. Taka zmiana stylizuje wypowiedź na potoczną. Powstała innowacja zachowuje znaczenie ‘od razu, szybko, nagle’². Pełni ona funkcję indywidualizacyjną, gdyż zdanie wypowiada Trolla, czyli Stanisława, bohaterka epizodyczna analizowanej powieści. Odwiedziła rodzinę Borejów przed świętami, by wręczyć drobny upominek – kłódkę z kluczykami – z okazji zamążpójścia Laury. Staszka tłumaczy członkom rodziny, że na świecie jest zwyczaj wieszania na prętach lub balustradach mostów kłódek z inicjałami zakochanych. Kochające się pary zatraskują kłódki, a kluczyki wrzucają do rzeki. To rozszerzenie łączliwości oddaje także zaangażowanie bohaterki w wymienianie krajów, w których zapanowała moda wieszania kłódek na moście przez zakochanych.

Wśród innowacji modyfikujących, które powstają w wyniku naruszenia struktury frazeologizmu, Stanisław Bąba wyróżnia m.in. innowacje modyfikujące kontaminujące, czyli takie, które polegają na skrzyżowaniu dwóch frazeologizmów. Badacz zwraca uwagę na to, że „podłożem kontaminacji jest zwykle bliskość znaczeń i tożsamość barwy dwóch frazeologizmów” (1989: 55). Dokładniej zjawisko to opisuje Gabriela Dziamska-Lenart w książce *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej* (2004: 52–66). Wprowadza ona pojęcie węzła kontaminacyjnego, czyli „wspólnej cechy dwóch związków wyrazowych” (2004: 53). Rozróżnia trzy rodzaje węzłów: innowacje kontaminujące z węzłem semantycznym (bez węzła formalnego), innowacje kontaminujące z węzłem semantycznym i węzłem formalnym oraz innowacje kontaminujące z węzłem formalnym (2004: 55–64).

Z powieści wyekscerpowałam tylko połączenia dwóch związków frazeologicznych z węzłem formalnym. Dotyczy to innowacji *ruszyć jak zmyty* oraz *złapać kogoś wzrokiem*. Pierwsza innowacja służy ukazaniu zachowania bohatera:

– Mógłbyś być trochę bardziej dżentelmenem!

– Odpada – rzekł zwięźle Józef i pozwolił, by uczucie awersji wypełzło mu na zewnątrz. Musiało wypełznąć na całego, bo Magda **ruszyła jak zmyta** do wyjścia. Odprowadził ją aż do drzwi, a potem je starannie za nią zamknął. Po cichu, jak dżentelmen, choć miał ochotę nimi trzasnąć (s. 152).

Innowacja *ruszyć jak zmyty* jest kontaminacją zwrotów *odejść*, *pójść jak zmyty* ‘odejść skądś bez słowa, będąc skonfundowanym, zawstydzonym, upokorzonym’ oraz *ruszyć z kopyta* ‘ruszyć od razu, szybko, nagle’. Takie skrzyżowanie związków frazeologicznych nadaje sytuacji dynamizmu oraz eksponuje napiętą sytuację pomiędzy Magdą a Józefem. Bohater nie mógł znieść tego, że nastolatka odkryła jego tajemnicę (to, że się podkochuje w Staszce). W momencie, gdy tytułowa bohaterka ujawnia swoje wnioski z obserwacji zachowania bohatera względem Staszki, Józef nakazuje jej natychmiast wyjść. Kontaminacja *ru-*

² Definicje frazeologizmów pochodzą z następujących słowników: Bąba, Liberek 2001; Bąba, Liberek 2010; Dubisz red. 2003; Bańko 2004; Kłosińska, Sobol, Stankiewicz oprac. 2011.

szyć jak zmyty w kontekście tych wydarzeń oznacza, że bohaterka zdobyła się na inicjatywę, szybko odchodząc i nie wypowiadając słowa. Jednocześnie narrator, opisując takim językiem wydarzenia, ukazał silne emocje towarzyszące obojgu bohaterom. Nacechowanie emocjonalne języka wiąże się ze stylem potocznym, zatem wystylizował on wypowiedź na język mówiony, którym często posługują się również nastoletni bohaterowie powieści. Skrzyżowanie związków frazeologicznych *odejść/pójść jak zmyty* oraz *ruszyć z kopyta* łączy też wspólne pole wyrazowe dotyczące nazywania czynności ruchowych.

Drugi przykład innowacji modyfikującej kontaminującej z węzłem formalnym jest związany ze zmysłem wzroku:

Zasiadł [Ignacy Grzegorz – P.M.] przy długim boku starego stołu. Naprzeciwko siebie miał Magdusię i gdy tylko na nią spojrział – zamarł, niezdolny zająć się jedzeniem. Zupełnie jakby **złapała go wzrokiem**, przyszpiliła jak motyla i unieruchomiła na amen. Ale nie było mu z tym źle, o nie. Było mu z tym wręcz cudownie (s. 19).

Kontaminacja *złapać kogoś wzrokiem* jest połączeniem składników zwrotów: *przyciągnąć kogoś wzrokiem* i *złapać kogoś na gorącym uczynku*. Pierwszy frazeologizm znaczy ‘zwracać czyjąś uwagę, wzbudzać czyjeś zainteresowanie, patrzeć na niego’, a drugi – ‘zaskoczyć kogoś w chwili popełniania uczynku traktowanego jako naganny’. Skrzyżowanie obu tych związków wpisuje się w pole wyrazowe czasowników ruchu i jednocześnie relacji międzyludzkich, wzmacnia przy tym ekspresję narracji.

Innowacje modyfikujące kontaminujące są innowacjami zamierzonymi. Powstały w celu osiągnięcia efektów ekspresywnych. Każde omówione przekształcenie stanowi kontaminację z węzłem kojarzącym, który ułatwia krzyżowanie frazeologizmów. Dwa skrzyżowane z sobą frazeologizmy o postaci kanonicznej w powstałej kontaminacji albo zachowują swoje pierwotne znaczenia, albo w niewielkim stopniu je zmieniają. Powstałe innowacje stylizują narrację na język potoczny oraz obrazują sytuacje i emocje towarzyszące bohaterom. Ponadto użycie tychże innowacji w narracji świadczy o antropocentryzmie świata przedstawionego.

Kolejnym typem innowacji frazeologicznych występujących w powieści Małgorzaty Musierowicz, na które chcę zwrócić uwagę, są innowacje mieszane. Termin ten wprowadziła Gabriela Dziamska-Lenart. Nazywa tak ona „innowacje, które powstały w wyniku zastosowania dwu i więcej zabiegów modyfikacyjnych jednocześnie, a niekiedy również w efekcie zmiany łączliwości przekształconego frazeologizmu” (2004: 82). Natomiast Jolanta Ignatowicz-Skowrońska nazywa je parafrazującymi (2008: 318–327).

Gabriela Dziamska-Lenart zauważa, że:

Frazeologiczne innowacje mieszane sprawiają niejednokrotnie kłopoty w jednoznacznym zaklasyfikowaniu poszczególnych przykładów do wyróżnionych kategorii zmian frazeologicznych. [...] Chociaż innowacje mieszane z trudem poddają się wszelkiemu uporządkowaniu i zaszeregowaniu, nie można ich jednak w badaniach językoznawczych pomijać [...] (2004: 89).

W analizowanym materiale modyfikacje w innowacjach mieszanych były na tyle wyraźne, że bez trudu dało się je przyporządkować do klasyfikacji zaproponowanej przez badaczkę.

Pod względem formalnym większość modyfikacji mieszanych dotyczy zmian o charakterze gramatyczno-leksykalnym.

Innowacja regulująco-skracająca opisuje gwałtowność reakcji Józefa:

[...] gdy wzrok jego [Józefa – P.M.] padł na dziewczyny, które stały w sąsiedztwie wątej choinki, podśpiewując swoimi cienkimi głosami. I nagle! **Jakby go grom strzelił!** No! – pięknie, nie wziął prezentu! (s. 82)

We fragmencie pokazującym gwałtowność reakcji Józefa, gdy zorientował się w klasie, że nie zabrał z sobą prezentu dla koleżanki, innowacja *jakby go grom strzelił* oddaje wielkie emocje. W narracji nastąpiło skrócenie kanonicznego związku *padł, zamilkł, stanął* itp. *jakby w niego grom strzelił* o człon werbalny. Ekspresję wypowiedzi wzmacnia końcowy wykrzyknik. Te zabiegi służą również do zobrazowania emocji bohatera i łatwiejszego wczucia się w jego myśli. Dokonane na płaszczyźnie składniowej modyfikacje (*w niego : go*) lepiej oddają gwałtowność reakcji na zaskakującą sytuację, w której znalazł się bohater.

Inne emocje bohaterów ukazują innowacje regulująco-rozwijające: *zostać całkowicie zbitym z pantalyku* i *serce mu się ścisnęło współczuciem*.

Pierwsza innowacja służy ukazaniu braku pewności siebie:

Ignas zmarł, porażony słusnością jej [Magdusi – P.M.] trzeźwej oceny, zwłaszcza w odniesieniu do zwrotki drugiej. Zalał się falą wstydu i milczał, bowiem **został całkowicie zbitym z pantalyku**. Jak wszyscy ludzie wrażliwi i niepewni siebie, łatwo przeskakiwał ze skrajnego samozadowolenia w otchłań autokrytycyzmu. Już wiedział, że po odebranych ciężkim ciosie nieprędko się pozbiera (s. 244).

Postać kanoniczna będąca podstawą tej innowacji to zwrot *zbić/zbijać z pantalyku* ‘pozbawić, pozbawiać kogoś pewności siebie, dezorientować, wprawić, wprawiać w zakłopotanie, zdetonować’. Pierwsza modyfikacja dotyczy składni czasownika, bowiem *zbić/zbijać* zastosowano w narracji w stronie biernej. Taka zmiana ukazuje zaskoczenie bohatera i nagłość zdarzenia, gdy Magda przekazuje Ignacemu Grzegorzowi po przeczytaniu jego sonetu trafne spostrzeżenie dotyczące wiersza. Ponadto rozwinięcie postaci kanonicznej o komponent *całkowicie* ukazuje, że brak pewności siebie Ignacego Grzegorza osiągnął najwyższy szczyt.

Druga innowacja regulująco-rozwijająca wyraża współczucie bohatera:

Józef [...] spojrział na swoją ulubioną ciotkę i **serce mu się ścisnęło współczuciem** [...] (s. 212).

Do związku kanonicznego *serce się komuś ściska, kraje, serce komuś krwawi, pęka, serce kogoś boli* itp. oznaczającego ‘ktoś doznaje uczucia, wielkiego smutku, żalu itp.’ dodano dopełnienie *współczuciem* oraz użyto członu werbalnego

w aspekcie dokonanym. Powstała innowacja *serce mu się ścisnęło współczuciem* odzwierciedla silne uczucie empatii, którą bohater okazuje swojej cioci.

Natomiast stan zachwytu oddaje innowacja regulująco-wymieniająca:

[...] zapatrzyl się [Ignacy Grzegorz – P.M.]w nią [Magdusię – P.M.] hipnotycznie, oddychając słabo przez usta i **zapominając o całym świecie** (s. 19).

W tym przykładzie, który oddaje zachwyt Ignacego Grzegorza nad wyglądem Magdusi, występuje zwrot *zapominać o całym świecie*. Nawiązuje on do związku frazeologicznego *zapomnieć o bożym świecie*. W członie werbalnym nastąpiła zmiana w zakresie fleksji, gdyż zamiast formy osobowej użyto imiesłowu od czasownika niedokonanego. Daje to efekt długotrwałego stanu zachwytu bohatera nastolatka. Drugą zmianą występującą w zwrocie jest wymiana leksemu *boży* na *cały*. Dzięki takiej modyfikacji frazeologizm odnosi się do konkretnej rzeczywistości.

W poniższym fragmencie znajduje się przykład modyfikacji o charakterze leksykalnym. Jest to innowacja rozwijająco-wymieniająca:

Mówią, że bardziej podobna niż Maryśka – Magdusia pogodnie i z chrzęstem przegryzła chipsa – Bo my nie jesteśmy jednojajowe. Ignaś niechcący brzdęknał nożem o talerz i **zalał się krwawym rumieńcem** (s. 21).

W innowacji *zalać się krwawym rumieńcem* nastąpiła wymiana członu werbalnego *oblać się* na *zalać się*. Oba czasowniki odnoszą się w swoim znaczeniu podstawowym do czynności związanych z wodą. Leksem *zalać się* pełni taką funkcję jak czasownik *oblać się*. Dodatkowo znaczenie to zostaje wzmocnione przez rozwinięcie o komponent *krwawy*. Poprzez modyfikację znaczenie kanoniczne frazeologizmu staje się bardziej dosłowne. Postać kanoniczna *oblać się rumieńcem* konotuje mniejszy ładunek emocjonalny wypowiedzi.

W powieści występuje też jedna innowacja modyfikująco-rozszerzająca:

W teczce z gumką, umieszczonej na wierzchu największego z kartonów, znajdował się **uśmiechnięty od ucha do ucha** papierowy anioł o wielkich stopach, wykonany dawno temu przez małą Natalię (s. 156).

Opisując wygląd anioła wykonanego w dzieciństwie przez Natalię za pomocą wyrażenia *uśmiechnięty od ucha do ucha*, narrator nadaje mu plastyczności i wywołuje pozytywne skojarzenie związane ze szczerze uśmiechniętą osobą. Ponadto takie sformułowanie nawiązuje do frazeologizmu *śmiać się od ucha do ucha* ‘śmiać się głośno, spontanicznie’. Zabieg ułatwia odbiorcy wyobrazenie przedmiotu, jakim jest papierowy anioł, gdyż postać kanoniczna odnosi się do zachowania ludzi.

Wszystkie innowacje mieszane są uwarunkowane sytuacyjnie. Jednocześnie pełnią funkcję ekspresywną. Szczególnie jest to widoczne we fragmentach opisu-

jących emocje bohaterów, takie jak zachwyty, zmieszanie, współczucie. Ponadto innowacje mieszane nadają plastyczności powieściowej narracji i stylizują wypowiedź na język potoczny.

Jolanta Ignatowicz-Skowrońska w książce *Frazeologizmy jako tworzywo stylu współczesnej powieści polskiej* szczegółowo omawia kategorię innowacji semantycznych³. Nazywa tak transformacje frazeologizmów, które są efektem działań innowacyjnych i polegają na użyciu związku w nowym znaczeniu (2008: 60). Innowacje semantyczne występują wtedy, gdy użycie związku frazeologicznego jest „w innym niż przewiduje norma znaczeniu bez modyfikowania jego strony formalnej i/ lub kontekstowej” (Ignatowicz-Skowrońska 2008: 64)⁴. Badaczka – na podstawie definicji związków frazeologicznych umieszczonych w słownikach – ostrożnie wyciąga wnioski, że „zmiennosc znaczeń frazeologizmów jest wprawdzie faktem potwierdzonym przez materiał językowy, ale należy do zjawisk rzadkich” (2008: 68). Podkreśla również, że „Wniosek ten formułujemy ostrożnie, ponieważ skala frazeologicznej neosemantyzacji jest wciąż niezbadana, a jej analizę znacznie utrudnia pewna praktyka współczesnych słowników językowych” (2008: 68) polegająca na „dowolności w wyodrębnianiu składników znaczenia związku frazeologicznego i braku ich hierarchizacji w definicji oraz na ignorowaniu cytatów przy formułowaniu eksplikacji słownikowych” (2008: 68).

Analizowany przeze mnie materiał potwierdza spostrzeżenia Jolanty Ignatowicz-Skowrońskiej, że w wypadku innowacji semantycznych występuje ubóstwo materiału egzemplifikacyjnego (2008: 64). Wyekscerpowałam tylko jedną innowację semantyczną określającą stan przeczuć bohatera:

– Ale mówiliśmy wszak o kryzysie – Ignacy Borejko posłusznie zmienił temat, na jego zdaniem, lżejszy [...] – Czy za każdym razem **czuje pan to w kościach**? – spytała pospiesznie, gorąco pragnąc dopomóc w trwałej zmianie tematu [...] (s. 197).

Związek frazeologiczny *czuć coś w kościach* według słowników znaczy ‘odczuwać skutki wysiłku, zmęczenia, odczuwać ból, niedomagać na skutek starości, zmęczenia, przy zmianie pogody’. Natomiast w kontekście wypowiedzi bohatera oznacza ‘przeczuwać coś’ (Magda pyta Janusza Pyziaka o jego przecucia dotyczące kryzysu w gospodarce). Poruszony temat w ogóle nie dotyczy zagadnień związanych ze stanem zdrowia.

Analiza i interpretacja wybranych typów innowacji frazeologicznych w powieści Małgorzaty Musierowicz *McDusia* prowadzi do wniosku, że innowacje zostały wykorzystane, by nadać narracji większej ekspresji oraz podkreślić antropocentryczny obraz świata bohaterów. Wszystkie frazeologizmy dotyczące m.in. zachowań, relacji międzyludzkich i stanów psychicznych łączą się z opisanymi przez narratora przeżyciami bohaterów. Małgorzata Musierowicz najwięcej

³ O innowacjach semantycznych zob. także: Liberek 2011: 43–54.

⁴ O innowacjach semantycznych zob. także: Ignatowicz-Skowrońska 2009: 173–188.

innowacji zastosowała do opisanego chwil wielkiej niepewności i kłopotów bohaterów, chcąc w ten sposób uatrakcyjnić narrację i podkreślić emocje postaci. Innowacje frazeologiczne są uzasadnione sytuacyjnie, indywidualizują wypowiedzi bohaterów i nadają opisywanym sytuacjom plastyczności. Narrator przyjmuje często punkt widzenia opisywanej postaci. Stosuje wtedy odpowiednio dobrane związki frazeologiczne w zależności od osobowości, wieku, wykształcenia czy sytuacji, w której znalazł się bohater.

Omówione przeze mnie innowacje pełnią funkcję stylizacyjną. Najczęściej przywołują one wzorce polszczyzny potocznej, ale bez wulgaryzmów, bowiem emocje są przez bohaterów wyrażane zgodnie z zasadami dobrego wychowania.

BIBLIOGRAFIA

- Bańko M., 2004, *Słownik porównań*, Warszawa.
- Bąba S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań.
- Bąba S., 2009a, *Główne typy innowacji frazeologicznych*, w: S. Bąba, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań, s. 25–30.
- Bąba S., 2009b, *Innowacje frazeologiczne i kryteria ich oceny*, w: S. Bąba, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań, s. 31–39.
- Bąba S., Liberek J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Bąba S., Liberek J., 2010, *Popularny słownik frazeologiczny*, Warszawa [CD].
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, Warszawa.
- Dziamska-Lenart G., 2004, *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*, Poznań.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2008, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej powieści polskiej*, Szczecin.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2009, *Modyfikacje znaczenia frazeologizmu wdowi grosz w tekstach współczesnej polszczyzny*, w: *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań, s. 173–188.
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (oprac.), 2011, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.
- Liberek J., 1998, *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej*, Poznań.
- Liberek J., 2011, *Zmiany znaczeń frazeologizmów*, w: S. Bąba, J. Liberek, *Ze studiów nad frazeologią współczesnego języka polskiego*, Poznań, s. 43–54.
- Musierowicz M., 2012, *McDusia*, Poznań.